

Gordana Bosanac

Aleja pomoraca 15/III, HR-10000 Zagreb
gbosanac@email.t-com.hr

**Mjesto i značenje Blaženke Despot
u suvremenoj hrvatskoj filozofiji**

Sažetak

Od svih suvremenika Praxisa, koji je nesumnjivo najsnažnija pojava u novijoj povijesti filozofije i kulture na ovim prostorima, Blaženku Despot treba smatrati onom izuzetnom osobnošću koja, ni formalno niti konceptualno, ne pripada tom krugu, iako s njime dijele problematsku suštinu prijepora kojim se svi oni u to doba intenzivno bave. Ona, kao i Praxis (u kojemu ponekad i objavljuje), oštro i bespoštedno kritizira »socijalističku zbilju«, ali pritom ide dalje, propitujući i promišljajući odnos misaonih, idejnih izvora na koje se »realizacija socijalističke zbilje« poziva, kao i kvalitetu, domet i istinitost same realizacije. Tako su u žarište njezinih preokupacija postavljeni misaoni korpus Hegela i Marxa, njihove razlike i istovjetnosti, granice i nepotpunosti u odnosu na povijesnu zakrivljenost našeg vremena. Poduzimajući filozofsku analizu tzv. društvenih pojava (ponekad dopunjenu antropološko-sociološkim diskursom) ona poduzima suočavanje »socijalističke stvarnosti« s idejama njezinih marksističkih uzora. Stoga poduzima »ponovno čitanje Hegela«, koje znači i ponovno čitanje Marxa, naročito na onim mjestima na kojima ih je »socijalistička stvarnost«, kao i cjelokupna povijest, potpuno demantirala, a to je područje humanističkog dometa emancipacije žena. Otvarajući među prvima u nas upravo ovo teorijsko-filozofsko polje, Blaženka Despot slijedi svjetske trendove teorije i filozofije feminizma, u čemu je ostavila ne samo neizbrisivi trag doprinosa produbljavanja filozofije slobode nego je u nas postavila temelje feminističke filozofije.

Ključne riječi

Blaženka Despot, značenje, Praxis, »socijalistička stvarnost«, feminizam, hrvatska filozofija

Razdoblje u kojem se Blaženka Despot pojavljuje kao filozofska i misaona figura najturbulentnije je i najznačajnije vrijeme u razvoju hrvatske filozofije u novijoj povijesti. Riječ je o razdoblju nastanka i uspona kruga hrvatskih mislilaca oko časopisa *Praxis*, koji su ga pokrenuli i koji su u njemu nastupali s izbornom platformom zajedničkog otpora staljinističkom dogmatizmu, koja je predstavljala koliko obnovu same filozofije i filozofskog mišljenja, toliko i one filozofske orijentacije kojoj se cijeli krug, a kasnije i mnogi drugi, posvetio do kraja.

Možda je korisno za razumijevanje toga doba prikazati opći društveni i duhovni kontekst vremena u kojem se pokrenula filozofska borba protiv staljinističkog dogmatizma. Naime, potpuno zanemarivanje potrebe da se upozna duh tog vremena znači ignoranciju povijesnog mjesta i značenja što ga je hrvatska filozofska misao postigla u borbi protiv tog dogmatizma. Pritom se, što je u naravi svake ignorancije, stvaraju previdi, a iz previda slijede predrasude, iz predrasuda – falsifikati i neistine, koji tu i tamo, nažalost, ponekad prate i povijesnu pojavu *Praxisa* i njegovih aktera.

*Praxis*ov obračun s dogmatizmom i borba protiv njegova nametanja u duhovno-znanstvenoj oblasti bila je ponajprije borba za samu filozofiju, a preko nje i njome, rehabilitacija misaonih dosega svih drugih područja stvaralaštva. Mislioci, filozofi *Praxis*ova kruga od početka si daju u zadaću povratak izvornim tekstovima tzv. »klasičarima marksizma«, a time i izvornoj tradiciji europske filozofije.

Vladavina »dijalektičkog materijalizma« (*dijamata*) nametnula se kao tzv. varijanta marksizma nastalog dijelom na Lenjinovoj, a potom na pretežno Staljinovoj interpretaciji Marx-Engelsove filozofske i političke ostavštine. Uspostavljena diktatorskim prosedeom, postala je dio tzv. ideološke prakse »diktature proletarijata«, koja socijalističko-komunističke vrijednosti i pojmove inaugurira kao fantome time što ih *uvodi* u društveni sustav kao realitet za kojega pretpostavke ne postoje, nego se moraju *stvarati*, milom ili silom, najviše pomoću riječi i praznog aktivizma koji mora opravdati samo-sebi-postavljene svrhe. Tako koncipirani socijalizam i komunizam, osim što se *uvodi* odozgo, *inaugurira* (Bosanac, 2005), stvara se, perpetuirajući imperativom »borbe«, »izgradnjom«, »sviješću«, itd., u jednom neprekidnom naprezanju stvarnosti i ljudskih snaga da se dosegne zadano stanje društvenog i individualnog boljitka, koje stalno izmiče i uzmiče ljudima naočigled. Opravdavalo se to i tumačilo »dijalektičkom« prirodom »processa izgradnje«, pa prema tome objektivnom i neumitnom zakonitošću, koju su riječ i misao morali *tumačiti*, pratiti i podvrgavati se svetoj *općenitosti*, tzv. *objektivnosti*, što je bila samo riječ za dirigiranu beziznimnost u koju su trebali biti ukalupljeni sadržaji stvarnog života. Vladavina »onog ništa što je držalo sve« (Lefort, 2000) podupirala je fantazme apstraktne nužnosti koja je i obećavala i istovremeno prijetila, predstavljajući sebe samu čak i onda kada se kao sredstvo »ideološke borbe«, kao instrument »osvješćivanja masa«, blamirala kao jeftina ideologija. Iako je ideologija u Marx-Engelsovu teorijskom i filozofskom korpusu od njih samih demaskirana kao lažna svijest i sredstvo manipulacije, dogmatizmu ništa nije smetalo da ukine ovu spoznaju u svojim smicalicama o »razvojnim etapama socijalizma«, pa zatim nekakvim *objektivnim nužnostima* koje stavljaju izvan snage sva »dosadašnja poimanja«, pa ako treba i samu ljudsku pamet. Tako se unatoč svom negativnom značenju, ideologija u *inauguralnom socijalizmu* (Bosanac, 2005) službeno legalizirala kao sredstvo »klasične borbe«.

U svom izvornom obliku, dogmatizam *ove vrste* bio je *obračun s mišljenjem*, ili, kako je to Lefort izrazio, on se pomoću svih svojih izvedenica u socijalno-političkom životu pretvorio u režim u kojem je »izveden nasrtaj na konstitutivne oblike elementarnog civilnog života te nasrtaj na mišljenje« (Lefort, 2000). Naglašavam, dogmatizam *ove vrste*, jer dogmatički stav u nekom sustavu mišljenja može ostati misaonom tvorevinom, predstavljati upornost nekog misaonog napora da se održi u svojim postavkama pod svaku cijenu, trudeći se da se barem potvrdi u vlastitom diskursu, itd., spekulativnim sredstvima. Zato možda nije opravdano govoriti o »dijamatu«, naročito ne o njegovim pedagogiziranim izdanjima, kao o dogmatizmu, ako pod njim treba podrazumijevati sustavne dedukcije iz zadanih ideoloških premisa, tj. isključivo ideološke postupke koji ostaju uporni unatoč zbilji koja ih induktivno osporava. Međutim, nema posebne riječi za tu vrstu dogmatizma koji se provodi anti-misaonim sadržajima i procedurama, tj. dogmatizmu koji je napad na samu srž suvislosti nekog teksta, govora ili misli, koji nije nikakva dedukcija, nego *redukcija* imaginarnih teza i postavki, zapravo, nikad upoznatog izvora na svojevoljne *izričaje* koji služe raspoznavanju »prave« ili »krive« strane govornika. Govor tu samo služi raspoznavanju »opredijeljenih«; tom *priricanju* – kako je to opisao Ivo Paić – »Što misliš?« postaje tek retoričko pitanje:

»*priricanje* nečega i bilo čega mislima jedinke ne slijedi obzire zbilje, nego načela koherentna sustava« (Paić, 2002: 85); ono nema nikakvu spoznajnu niti obrazovnu funkciju, već je doušničko-policijsko nadgledanje brojnog stanja »pripadajućih« u stadu.

Danas je teško zamisliti kako jedan takav radikalno ne-filozofski i ne-misaoni zahvat u život i mišljenje može djelovati i što sve može proizvesti. Nije se radilo samo o premoći politike nad ukupnošću duha i života, ili o tome, kako se govorilo, da je filozofija postala njezina *ancilla*, jer totalitarna vladavina i nema politički diskurs, nego samo praksu moći. Radilo se o posvemašnjoj vladavini »Jednog koje je sve« (Lefort, 2000; ovdje Lefort ne misli na osobu, nego partijski sustav), koja ne samo da potire pojedinčev ulog u oblikovanju svakodnevnice ili njegove doprinose općem dobru, nego sav misaoni potencijal prisiljava na to da samu zbilju ponovno istumači na onoj *najnižoj razini* poimanja, upravo onoj nerazvijenoj, prizemnoj, najjednostavnijoj svijesti, a kojoj inače svaki drukčiji pristup uvijek izgleda nedostupno teoretičnim i autoritativnim. Stoga je »dijamat« preparirao filozofsku građu ne bi li se »ukinula« ta nedostupnost za običnu svijest, da upravo filozofija posluži isticanju važnosti najjednostavnije razine poimanja, a u tome naročito to da su »dijamatom« metafizička i božja pitanja »objašnjena« zauvijek, pa se nema više što pitati i preispitivati o svrsi čovjeka i postojanja, a najmanje vjerovati u nekakvu onostranost, njegovati religiozna osjećanja i uopće spekulativne relacije, teoretiziranja, itd. U njemu i po njemu sve je dobilo »svoje mjesto« i »svoju mjeru«, čvrstinu i nepobitnost, pouzdanost i neoborivost, što su je garantirale njegove fraze. Dakako, ovu plitku i providnu psihološku funkciju stvaranja slike sigurnosti sustava i njegova opravdanja, podržavala je – a može se reći i osiguravala – rafinirana represija kolektivističkog poimanja socijal-komunizma samo kao apsolutnog, općeg boljitka za sve, a kako najsirovijoj svijesti nije teško zamijeniti, pobrkati sigurnost i istinu, dvostruko je izborneno ono što zovemo pristajanjem na opredjeljenja, *pristajanjem* za stvar socijalizma i komunizma.

Nije se radilo samo o ispricama da se »masa mora podučiti o svemu«, nego ponajprije o uvažavanju one čak i najniže obrazovno-kulturne razine koja je masovnošću stekla pravo da bude legalno predstavljena i zastupana. Tako se moralo dogoditi da povijesna zgoda »primjene filozofije« postane njezina najvulgarnija anti-filozofska epizoda u povijesti, i ne samo filozofije. Nebitno je što »primjenu« te »filozofije« nisu vodili ni mislioci niti filozofi, nego to što su ne-misaone, upravo anti-misaone figure uzurpirale predstavljanje filozofije. A to zato što se znalo da je jedna filozofija u temelju socijalističkog, posebno komunističkog nazora na društvenu zbilju i njezino revolucioniranje, pa se morao uspostaviti barem privid da oni »najodgovorniji« imaju uvid u njezine temelje, i da su po nečem (naravno, po svom položaju u hijerarhiji) ovlašteni, pozvani da razumiju ono što *sprovode u djelo*. Tako se dogodilo ono najgore za sudbinu mišljenja u tom povijesnom razdoblju: ono što je na intelektualno-obrazovnoj razini bilo dostupno vrhuški »odgovornih«, što je bio njihov cerebralni domet, razina njihova razumijevanja duha jedne filozofije i njezine interpretacije, postalo je *mjera* toga što je to uopće – filozofija, i što je uopće mišljenje i lik misaonosti. Dakle, radilo se o tome da je filozofija (a potom i svaki drugi izraz mišljenja) dobila zadaću da svakoj, pa i na onoj najnižoj razini svijesti, kulturno skoro sasvim praznoj (*svijest* je bila osnovna komponenta »izgradnje društva«) omogući uvid i u najteža metafizička pitanja, pri čemu ih je »dijamat« upravo u ime filozofije lišio »metafizike«, unaprijed »demistificirao«, sveo na jednostavne predstave »općih zakona prirode i društva«, te ih tako smjestio u običan jezik i najprimitivnije poimanje,

a sebe uzdigao na razinu najvišeg arbitra duhovne i misaone djelatnosti. Tako je europska filozofija, možda prvi put tako otvoreno, sirovo, u svojoj dugoj ljudskoj, kulturnoj povijesti degradirana na razinu svijesti »čovjeka mase« (Ortega y Gasset), postajući podložna i ovisna o dometu i granicama primitivne neukosti. Uz to, ona dobiva ne samo ideološku nego osnovnu »moralno-odgojnu« zadaću: ona mora svakoj pojedinačnoj svijesti omogućiti da dospije do »socijalističkog pojma«; postala je odgovorna za to da svaki pojedinac »svjesno izgrađuje socijalističku stvarnost« i tako postane »svjesno biće« zajednice isto takvih »svjesno« sluđenih jedinki u orwellovskoj distopiji.

Ove dijagnoze o totalitarnom društvu poznata su opća mjesta, ali manje se truda uložilo u to da se objasni i prikaže tragikomičan ishod konkretnih povijesnih zgoda u kojima su unižavane ne samo pojedinačne sudbine mislilaca-filozofa nego čitava jedna oblast duha. Vrijeme u kojem stanje duha ovisi o tome koliko je i na koji način jedan aparat vlasti, a prije svega onaj prvi u njemu, sposoban shvatiti »dijalektičke zakone prirode i društva«, bilo je više nego otužno. Teško je danas zamisliti to stanje kao i položaj duhovnih znanosti i posebno filozofije u vrijeme kada je ona bila ne samo stegnuta u svoju »ideološku zadaću« nego i ovisna o cerebralnom dometu onoga koji odlučuje o dijalektici i filozofiji: otprilike onako kao što bi to bilo kad bi analfabet odlučivao o izboru slova, slijepac o izboru boja, a gluhi o glazbi. Osim toga, nesvjesna pretenzije da igra ulogu Platonova filozofa, ali protiv filozofije, antifilozofskim načinom, vrhuška »odgovornih« je filozofiju otvoreno izvrgnula ruglu, a time je svaku ljudskost srozala do poniženja. Jer, svaka je intervencija u filozofiju od strane tiranije uvijek poniženje čovjeka. To je stoga što ona od filozofije traži srozavanje na razinu neukosti i tlapnje, posebno tako što u njoj vidi samo sredstvo za sebe, samo didaktičku ispomoć sebi i masama da se, tobože, osposobe za ono što uopće ne razumiju, ono što ih se zapravo uopće i ne tiče; jer filozofija je izbor, a ne nužda za svakoga; ona se tiče samo onog tko ju izabere, kao i obratno – onog tko je izabran od nje.

Postati ponavljač nesuvislih tekstova Staljinovih »crtica dijalektike«, zatacni učitelj zbrčkanih, kontradiktornih idejnih banalnosti, degradirani pedagog u službenju intelektualnom kretenizmu, bilo je poniženje i ljudi i filozofije. A to je bio konačni učinak »dijamata«, kojega su filozofi *Praxisova* kruga postali više nego svjesni i kojem su se odlučno i zajednički odupirali. Taj je otpor postao javan najprije na skupu na Bledu, 1960. godine, a nekoliko godine kasnije i u novoosnovanom časopisu *Praxis*.

Danas isticanje javnog raskida sa staljinističkim dogmatizmom, javna objava rata pomoću bespoštedne kritike, a protiv njegovih tekstova i glavnih protagonista, bila je vrhunska intelektualna hrabrost. Naravno, gledano s današnje razine društvenih komunikacija, s komotnim društvenim i egzistencijalnim izgledima za izražavanje vlastitoga mišljenja, posebno filozofije, tadašnje istupanje hrabrih filozofa može izgledati napuhanom dramaturgijom, kao što je to u jednom napisu izgledalo Nevenu Sesardiću, kao i svima onima koji u pojavi *Praxisa* ne vide iskorak iz tadašnjeg vremena, čak niti odmak od etabliranog načina mišljenja, ili mu iz bilo kojih razloga niječu povijesnu zaslugu. A ona je evidentna na nekoliko razina, prije svega na kulturološkoj. Filozofija se obnavlja kao struka i predmet, obnavlja se filozofski diskurs koji ulazi u jezik i mijenja ga, čime se on silno proširuje i obogaćuje (na što utječu mnogobrojni prijevodi kapitalnih djela europske filozofske baštine, a uz to i obnova istraživanja hrvatske filozofske baštine, čemu je dogmatizam bio velika brana); potiču se druga područja: umjetnost, znanost, posebno društvena, počinje otvaranje prema svjetskim trendovima i dostignućima, jer je *Praxis*

postao presedan koji se više nije mogao ignorirati i ukinuti (iako je njegovo ukidanje bilo latentno prisutno u namjeri režima). Zamah društvenom životu, silna živost koja je nastupila u intelektualnim sredinama, novi časopisi i edicije, nove kritički nastrojene književne, umjetničke i znanstvene pojave, sve je to potaknuto, oslobođeno *Praxisovim* primjerom i napose utjecajem. No, to je posebna tema za istraživače tog povijesnog vremena.¹

* * *

Uključivanje Blaženke Despot u filozofska zbivanja i njezin filozofski angažman, započinje u vremenu kada je *Praxis* već izborio svoj javni prostor, kada se već naveliko zahuktala borba protiv dogmatskog stila mišljenja i nastupa u medijima, kada dogmatizam kao manira pisanja, govorenja, napose političkih diskvalifikacija javnih govornika, ustupa pred sve jasnijom sviješću o vrijednostima stručnih kompetencija koje mogu predstaviti povijesni sadržaj filozofije. Otuda i pravo na pretenziju *filozofije* kao struke i kao područja duha da predstavlja svaku svoju povijesnu misaonu pojavu, pa tako i originalnu marksističku misao, te da je tako otme ideološkoj zlouporabi. To je, najkraće, kontekstualna podloga onoga što se zbivalo u hrvatskoj filozofiji sredine šezdesetih godina, kada je antidogmatska struja postupno, u mnogim duhovnim područjima, već izborila svoj prostor. U tom smislu, pojava Blaženke Despot, koja nastupa najprije sa svojim osvrtima u časopisima (u *Gledištima* i u tada značajnom sarajevskom *Pregledu*), predstavlja kontinuitet na liniji antidogmatskog nastojanja, kojega ona obogaćuje svojim nastupima, najprije u tekstovima, a kasnije i u svojoj nastavnoj djelatnosti. Ona među prvima, daleke 1965., predstavlja *Pomračenje uma* Maxa Horkheimera, što je bilo posebno značajno i važno za upoznavanje tadašnje publike sa suvremenim marksističkim orijentacijama u počecima i sredinom dvadesetog stoljeća, s tekstovima koji u nas tada nisu bili poznati. Usporedo s time, iste godine ona piše oštar kritički osvrt »Pregled dijalektičkog materijalizma dr. Olega Mandića«, posvećen tadašnjem korifeju dogmatičkog marksizma i dogmatičke manire mišljenja, koji se nametao u tek oformljenoj sociologiji kao struci i sveučilišnom predmetu. U *Praxisu* počinje surađivati 1966. godine, i to s tekstom kritičkog prikaza zbornika *Etičko-humanistički problemi socijalizma*, a kasnije osvrtima na novoizašle filozofske knjige, domaće i strane, te drugim tekstovima.²

Njezin filozofski angažman započinje u već slobodnijem ozračju kraja šezdesetih i početka sedamdesetih godina, pod čime treba podrazumijevati i to da se od pisane riječi do nastave filozofije (a ona je u tom razdoblju profesorica filozofije na gimnaziji, a od 1974. na zagrebačkom Sveučilištu) filozofskim osobnostima kakva je ona bila već otvorila mogućnost slobodnijeg izraza, ne samo u kritici dogmatizma i povijesne afirmacije filozofije u njenim dostignućima nego i vlastita stvaralačkog zamaha. A tu mogućnost, to se mora naglasiti, u području filozofije i duha omogućio je *Praxis*. On je stvorio osnovni

1

Ova tema zahtijeva posebno mjesto obrade, jer danas postoje različite ocjene o tome kako je i koliko *Praxis* utjecao na ukupno kulturno zbivanje i kretanje ideja u hrvatskom društvu tog vremena. Postoje različita shvaćanja o utjecaju *Praxisa* na obnovu kulturnog i duhovnog života, čak i neslaganja o dometu tog utjecaja, no ovdje to nije tema članka.

2

U *Izabranim djelima Blaženke Despot* (Despot, 2004) nalazi se iscrpna bibliografija njezinih radova.

preduvjet javnog uvažavanja filozofskog govora i njegova dostojanstva kao kompetencije koja se više nije mogla ignorirati, pa je time Blaženki Despot, kao i drugim osobnostima i autorima, otvoren put filozofskog javnog djelovanja, kojega je ona u najboljem smislu iskoristila za samostalna promišljanja i vlastite iskorake u obradi temâ svog vremena.

No, iako surađuje u *Praxisu* i u njemu objavljuje svoje tekstove skoro do kraja njegova postojanja, ona nikada nije postala formalnim ili neformalnim članom *Praxis*-grupe. Ovdje neću ulaziti u temu osobnih odnosa što ih je Blaženka Despot imala sa svojim suvremenicima i generacijskim prijateljima u *Praxisu* i oko *Praxisa*, jer to za predmet o kojem je riječ nije bitno. Ono što se ovdje može naglasiti jest to da ona živi u isto vrijeme kao i oni, dijeli s njima ista povijesna zbivanja, njihove dileme i traume, dijeli s njima isti povijesni prostor i društvene kontroverze koje su rastrzavale socijalnu zbilju, itd. Ona saobraća sa svima iz *Praxisova* kruga, redovito sudjeluje na simpozijima, posebno *Korčulanskoj ljetnoj školi*, piše u samom časopisu, ali ipak, ni stilom, pa čak ni intencionalno, niti pristupom zajedničkim temama, niti metodom njihove obrade, tom krugu ne pripada. Ona je uz njega i pored njega, dijeleći s njime temeljna marksistička opredjeljenja, može se reći – njegov je pratilac, ali, ipak, sasvim izvan njegove duhovne orbite. Postavlja se pitanje, po čemu se Blaženka Despot toliko razlikuje od *Praxisa* i njegova kruga? Što je ono što je od njega odvajaju?

Prije negoli se odgovori na ovo pitanje, treba naglasiti jednu silnu poteškoću koju svi autori *Praxisova* kruga (naročito u početku), pa tako i Blaženka Despot, dijele u vidu svojevrsnog pritiska svog vremena, a koja se sveprisutno i nevidljivo nametala u obliku jedne moralne i misaone dileme. Spomenula sam na početku kako je režim *inauguralnog socijalizma* rafinirano iskoristio *opredjeljenje* ljudi za stvar socijalizma i komunizma kao sredstvo pritiska i manipulacije. Filozofima marksističke orijentacije, komunizam i socijalizam bili su misaoni i moralni izbor, kako samog marksizma kao filozofije tako i onoga što je ona u svojim bitnim intencijama trebala biti: ostvarenje ljudskog oslobođenja i ozbiljenje filozofije slobode. »Dijamat« je bio karikatura filozofije, njezina nakazna, dijabolična slika anti-filozofske i antikulturne vladavine primitivnosti; anti-humanistička projekcija ljudskosti, upravo perverzija humanizma u najokrutniji sustav poništavanja ljudskih vrijednosti, a što je najgore, upravo u ime humanizma. Teško je zamisliti koliko je trebalo snage i hrabrosti da bi se *razobličilo* dogmatsko, a naročito tzv. političko-idejno nastojanje da se svaku, ali baš svaku kritiku sustava i tzv. društvene prakse, kritiku »dijamata« i njegove ideologijske prašine, prikaže kao napad na bit, suštinu socijalizma i komunizma samog, kao izdaju opredjeljenja, izdaju humanizma i ideala ljudskosti, izdaju povijesnog smisla i budućnosti, itd. Objeda za izdaju opredjeljenja, naravno, imala je moralnu težinu, pa je javna retorika uvijek išla u pravcu ovih teških i nepravednih osuda filozofa, koji su zapravo istinski dvostruko branili – i sebe i filozofiju. Treba istaknuti da je upravo to onaj moment koji će obilježiti tekstove *Praxisova* kruga, pa i svih onih koji u njemu surađuju. Oni su, htjeli ne-htjeli, skoro svaki put, čak i deklarativno, branili svoje *opredjeljenje* za socijalizam i komunizam, jer su bili prisiljeni legitimirati svoje opredjeljenje kao ono stajalište koje je ugroženo izokrenutom logikom dogmatizma. Naravno, bilo je više načina na koje su pojedinci legitimirali svoje marksističko i humanističko opredjeljenje kao legitimno i iskreno, ali je taj pritisak nevidljivo djelovao na sve sudionike u kritici »svega postojećeg« kao i na sve one koji su se na bilo koji način okušavali u pronalaženju stajališta kojim su htjeli izaći iz dogmatičkog pogleda na svijet i stvarnost. Djelomično niti Blaženka Despot nije izmaknula ovoj sud-

bini. Zato ćemo kod nje na mnogo mjesta, posebno u naslovima tekstova, naći odabir službenih naziva (često uvijek nešto što se referira na *samoupravljanje* ili na vodeću organizaciju i sl.), što je kod nje imalo isključivo kritičku svrhu: ona je u samom tekstu poduzimala kritičko preispitivanje realnog važenja njihova značenja.

Iako je stvoren značajan prostor slobodnog izražavanja kritičkog uvjerenja – iako je dogmatizam nadvladan čak i novim političkim duhom i otvaranjem prema svijetu – još dugo, sve do duhovne, znanstvene, moglo bi se reći i političke zrelosti društva osamdesetih, osjećali su se tragovi tog nevidljivog, ali prisutnog pritiska legitimnosti oko kritike socijalizma i komunizma, tragovi napora i u najboljih intelektualaca da pokažu i dokažu kako kritičnost, kao svojstvo filozofskog duha, treba braniti i štiti od dogmatičke paranoje koja je u svakom promišljanju samo vrebala na »ideološke neprijatelje«, one koji su »otпали« ili »skrenuli« s puta »jedine istine«.

Teme kojima se počinje baviti Blaženka Despot teme su kojima se bavi i *Praxis*. Sadržajno, s marksističkim pristupom, ona s *Praxisom* dijeli kritički odnos spram društvene zbilje, kao i nastojanje da mišljenje i kritičku metodu vrati u pojmovni sustav izvornih Marxovih i Engelsovih izričaja, te da u njihovim izvornim tekstovima pokaže njihova značenja, slojevitost i povijesnu dimenziju. Povratak na izvorne tekstove klasika marksizma, zapravo je zajednička crta koju ona dijeli s *Praxisom*, jer treba imati u vidu da je obnova izvornog marksizma, povratak njegovu duhu i metodi, njegovu načinu kritičkog postava predmeta, tema i metoda kritike društvene zbilje, postala osnovnom referencijom svakoga promišljanja problematike društva i čovjeka. Time se marksizam u nas uzdignuo na razinu dominantnog pristupa, pa i svjetonazora, koji je ovladao skoro cjelokupnom društvenom scenom, ne samo filozofskih istupa. Marksizam, i to njegov autentični, *klasični* korpus, u to vrijeme postaje glavni misaoni interes intelektualnih promišljanja i preokupacija. On nije više shvaćen samo kao idejno opredjeljenje nego kao misaoni sustav jednog novog humanizma i ujedno kritičko oruđe zbilje, njene politike i njenih dogmatskih zastranjivanja. Pritom, ne zaboravimo, *Praxis* se otvara svijetu i komunicira s najvećim filozofskim suvremenicima, referira se na najveća živuća imena filozofije svog vremena, kako ona koja nisu marksističke provenijencije (primjerice, M. Heidegger), tako i ona koja predstavljaju glavne nosioce suvremenog marksizma, što je sve dalo prilike silnim utjecajima koji su preplavili naš intelektualni prostor, kao i zamahu filozofiranja u najsuvremenijim okvirima. Tako se *Praxisov* marksizam na plodan način susreće s vladajućim filozofskim orijentacijama, posebno europskim, te stupa s njima u dijalog.

Za Blaženku Despot to je bila prilika da svoj marksistički pristup temama društvene zbilje postavi u dvostruko izoštrenu optiku: kritički pročišćenim izvornim marksizmom ona suprotstavlja zbilju i projekcije realnih *ostvarenja* sa stanovišta marksističkog humanizma i, s druge strane, s kritičkim dometima suvremene humanističke misli uopće. Zato se među prvim temama njezinih tekstova nalaze one koje su upravo tada prijepor vremena: humanizam i tehnika, pa njezina prva knjiga nosi naslov *Humanitet tehničkog društva*, iza koje slijedi *Plädoyer za dokolicu*, u kojoj se tema svestrano razgranava i produbljuje, ne samo predmetno, problemski, nego i diskurzivno, disciplinarno. Ona svojim temama, predmetima analize i tezama zahvaća u područja više znanstvenih disciplina: od filozofske i socijalne antropologije do sociologije i političke ekonomije.

Kako bi što dublje i svestranije kritički ušla u analizu zbilje koja se deklarirala humanističkim zasadama marksizma, Blaženka Despot ulazi i u analitičko-

kritičku razgradnju samih marksističkih osnova na koje su se pozivale i kojima su se legitimirale konstitutivne i normativne institucije pravno-socijalnog sustava, čime se njezina analitika zbiva na dva paralelna plana: na filozofskom i antropološko-socijalnom; sociologijskom i ekonomskom. Slijedeći *Praxisovo* zalaganje za stvar socijalizma, ona u početku slijedi njegove teme i način analitičkog suprotstavljanja dogmatskom pristupu zbilji koja je trebala prema dogmatičkom izgledu i perspektivama ostati neupitnom, »dok se ne stvore uvjeti za njenu promjenu«.

No, kako su krajem sedamdesetih rasli njezini tekstovi i kako je sve više ulazila u empirijske evidencije tzv. »socijalističke zbilje«, sve više dolazi do značajnog razlikovanja između *Praxisova* i njezina kritičkog viđenja društvene stvarnosti. Kako sam navela, ona na dva plana počinje voditi kritičko preispitivanje opće postavljenih predmeta i tema koje su se ticale društvenih perspektiva, značenja socijalizma i njegovih kontroverzi, a koje su u to vrijeme postale opće i sveprisutne: tehnika i humanističke perspektive u odnosu na posvemašnju tehnikaciju i scijentizaciju društva, društveni odnosi u produbljujućim procesima svestrane alijenacije, slobodno vrijeme i njegov smisao u narastajućim procesima dehumanizacije – pojava masovne kulture; samodjelatnost i rad, te s time vezana vjerodostojnost utemeljenja samoupravnog sustava, antinomije slobode i moderni sustavi podjele rada, robna proizvodnja kao povijesna antinomija poimanja socijal-komunističkog određenja društvenog razvoja, te autentična značenja Marxovih postavki o tome, kritika etatizma, itd.

Prvi plan na kojem vodi svoje preispitivanje autentičnosti marksističkih zaslada u socijalističkoj praksi jest filozofski, i to u analitičko-kritičkoj relaciji preispitivanja osnovnih tema filozofije slobode u dva njena najveća predstavnika: G. W. F. Hegela i K. Marxa. Drugi je plan antropološko-socijalni, antropološko-kulturalni, a manjim dijelom i sociološko-politički. Treba primijetiti da ona time izlazi iz, u nas uobičajene, filozofske manire da se predmete rasprave drži isključivo u okviru filozofskog diskursa, zbog čega je u to vrijeme ostala posve usamljenom. Ovo proširenje, moglo bi se reći naprezanje diskurzivnog luka, različitih znanstvenih disciplina na predmete njihovih analiza, zahtijevalo je ovladavanje s nekoliko predmeta društvenih znanosti u svrhu kritičkog produblivanja tematike kojom se bavila, što je za jednu izričito filozofski orijentiranu osobu kao što je bila ona predstavljalo rijetkost i izuzetnost. U tome se već počela razlikovati od *Praxisa*: za razliku od njegovih autora, ona u teme, kojima se i oni bave, ulazi interdisciplinarnim dijapazonom različitih znanstvenih diskursa, ali istodobno s bazičnom filozofskom aparaturom. Dok se *Praxisovi* filozofi nikada ili tek iznimno udaljavaju iz marksističke filozofije i njezina načina i tematskog opsega analize zbilje, Blaženka Despot neće propustiti priliku svoj filozofski tekst obogatiti prikladnom, primjerice, političkom ili kulturno-antropološkom analizom, koja ostaje marksistički orijentirana, ali i tematski i diskurzivno osuvremenjena.

Na oba plana ona uspješno, te sasvim nezavisno od *Praxisova* kruga, stvara vlastito filozofsko-analitičko djelo o odnosu socijalističke zbilje i njezina misaonog uzora, o njegovim dometima u ostvarenju pojma slobodnog društva i slobodnog čovjeka, o onome što su sve prave, a neprovidne zapreke ljudskom oslobođenju, itd. Napokon, njezino misaono insistiranje oko kontroverzi socijal-komunizma vodi je na jasnu artikulaciju relacije Marx–Hegel. Zbog toga ona poduzima ono što ću nazvati jednim *novim čitanjem Hegela*. (Naravno, imam u vidu Kojèveovo »čitanje Hegela«, 1964.) Novo čitanje Hegela je, zapravo, istodobno i novo kritičko čitanje Marxa. Ono donosi i najveća dosti-

gnuća njezina djela, jer je vodi u radikalizaciju filozofije slobode, u propitivanje njenih ograničenja koja su se pojavila sa socijal-komunističkim projektom *ozbiljenja filozofije*. Postavljajući toj radikalizaciji svoja radikalna pitanja i primjedbe, Blaženka Despot zalazi u najdublje slojeve filozofije slobode u tekstovima Marxa i Hegela, i to na onim bitnim mjestima gdje su se ukazala »prazna mjesta« »samorazumljivih« previda njihova mišljenja. U analitičko-kritičkom čitanju Hegela (posebno njegove filozofije prava u *Osnovnim crtama filozofije prava*), to će biti jasno otkriven previd *ljudskosti žene*, u nemogućnosti ili nedosljednosti njegove dijalektike, po kojoj bi i ona, ukoliko je ljudsko biće baš kao i muškarac, trebala izaći iz sudbonosnog kruga dijalektičke trijade, u slobodu uzlaznog slijeda onoga što kod Hegela – kako Blaženka Despot ukazuje – stoji u »protoku«: privatno vlasništvo, porodica, građansko društvo, država; te napokon, izaći iz spolnosti kao sudbine, što nikako ne pripada redu dijalektičkih kategorija.

Naprotiv,

»Hegel je ovu prirodu, spol, prije zajedničkog ukinuća u samosvjesnu ljubav ostavio neukinutom, dapače, ostavio spolnost žene kao njenu sudbinu, temeljnu zbiljnost roda i njegovog procesa. Budući da se porodica ukida u građanskom društvu, ona mu kao prirodni temelj mora osigurati prirodnost opstanka, prvenstveno razlike subjektivnog rada i objektivnog rada. Ova razlika počiva na podjeli rada, pa mora biti jasno određena podjelom rada spolova. Žena je radalica, a muškarac mislilac, gospodar. Kako je porodica – porodica građanskog društva, supstancija kao odnos 'članova' mora supstancijalno odrediti odnos muža i žene kao mislioca i radalice. (...) Ograničenje žene na ahistorijsku radalicu, koja tek u braku dobiva svoje supstancijalno određenje, bitno je ograničava da se okreće sebi i u sebe kao vlastitom predmetu... Kao bitno neslobodna, žena ne može proizvesti beskonačnost posebne osobe, individue, koja jest tek modernitet.« (Despot, 2004: 160)

Ove previde (ili manje grubo rečeno: granice), iako na manje jasan i vidljiv način, slijedi i K. Marx. Blaženka Despot u svojoj kritici Marxa insistira na nužnom kritičkom promišljanju mogućnosti novog odnosa spram prirode. U tekstovima (koji se nalaze u istoj knjizi) »Povijest i socijalistička priroda«, te »Povijest i priroda žene«, ona svom kritičkom oštrinom propituje konsekvence Marxovih stavova kao što su, primjerice, »ambivalentnost prema proizvodnim snagama« (Despot, 1987: 90) ili »nemogućnost da se iz historijskog materijalizma misli tako nešto kao što je *priroda žene*« (Despot, 1987: 96).

»Nepovijesno gledanje na prirodu, koje isključuje i sam proletarijat da bude povijesno biće, radikaliziran je na ženi, jer ona kao žena iz nepovijesnog odnosa spram prirode, građanske apstraktne znanosti i konstituiranja klase kao političkog subjekta u borbi za moć, biva i spram muškog proletarijata – proletarijat. Unutar klase, građanske podjele rada, građanskim svodenjem žene na 'prirodu', na njenu biološku funkciju, na spol, ona u 'reprodukciji materijalnog života' također reproducira hijerarhičnost i autoritarnost sistema, odgajanjem djece u duhu sistema. K (Kuche – kuhinja), K (Kinder – djeca) i K (Kirche – crkva), biva njen nepovijesni svijet, u kojem sa svojom 'ženskom prirodom', a u podjeli rada, zauzima najniže mjesto i time ne može biti subjekt povijesti, učestvovati u izmjeni svijeta. Otuda 'iracionalnost' pripisana ženskoj prirodi i njena 'apstraktna' želja za *srećom*, a ne za njoj stranim – *umom*.« (Despot, 2004: 170)

Time je, napokon, iz temeljnog, dubinskog kritičkog čitanja Hegela iščitana i Marx, kod kojeg su se na sličan način razotkrile prikrivene »samorazumljivosti«, a koje, u svojim konsekvencama, nisu drugo doli ograničenja dometa filozofije slobode kada se ona prepusti previdima ili *prividima* apsolutnog, metafizičkog poimanja svoje biti.

Paralelnom kritikom ova dva filozofa slobode, Blaženka Despot je stvorila jedinstveno djelo. Pritom posebno mislim na knjigu *Žensko pitanje i socijalističko samoupravljanje* (1987), koja predstavlja krunu njezina filozofskog izraza, vrhunac njezine misaone sinteze, djelo kojim je energično odredila

filozofski smisao feminizma, postavivši ga u samu jezgru problema filozofije slobode. Knjiga je to koja predstavlja briljantnu filozofsku argumentaciju jednog strastveno angažiranog stava, ali i misaonu težinu filozofskog utemeljivanja predmeta koji se nazivao »ženskim pitanjem«, feminizmom ili ljudskom emancipacijom. Svojim smjelim iskorakom u teorijski diskurs suvremenog feminizma, ona mu daje status filozofijskog pitanja u okviru velike filozofije slobode G. W. F. Hegela, imajući pritom u vidu kako je upravo ta filozofija povijesno bila uporište i izvorište svih pitanja ljudske emancipacije. Ona u spomenutom tekstu gromoglasno naviješta nešto što *Praxis* i cijela filozofija tog razdoblja u nas nisu bili u stanju ni izgovoriti, a kamoli uvažiti. Jer za tradicionalnu akademsku filozofiju njezina doba, ona će izreći upravo nešto nečuvano:

»Hegel je svojom filozofijom, svojim posredovanjem slobode neophodan utemeljenju jednog marksističkog feminizma, jer je Marx učinio temeljitu kritiku Hegelove filozofije prava, države, dijalektike, filozofije uopće. Marx vrši kritiku Hegelove filozofije istim kategorijalnim aparatom dijalektičko-spekulativne metode i deducira njome proletarijat, koji, kao ni žene, nije filozofijska kategorija. Time se žensko pitanje dovodi u pojmovnu vezu sa proletarijatom, jer im oboma nema mjesta u filozofiji slobode, ali zato im je mjesto u ozbiljenju filozofije. Različitost njihovog mjesta u ozbiljenju filozofije upravo je problem jednog marksističkog feminizma.« (Despot, 2004: 138)

Naravno da je takvo nešto nezamislivo u *Praxisovim* tekstovima, naprosto zato što isti nikada ili vrlo iznimno izlazi iz interpretativne zone svojih objeacija, a to su prije svega Marxovi tekstovi, što je, dakako, bilo od iznimnog značenja na samim počecima njegove pojave, o kojima sam već govorila. Borba za autentični marksizam, protiv dogmatizma i njegove akulturalne represije, niti danas se ne može smatrati okončanom. Ali nigdje u tekstovima *Praxisa* (ili samo u rijetkim kontekstualnim prilikama) nećemo naći kritiku onih ograničenja ili »praznih mjesta« prijepora u Marxovu tekstu kako to čini Blaženka Despot,³ sasvim otvoreno prozivajući Marxa za nedomišljenosti u kojima se on nije oslobodio patrijarhalne hipoteke. Zato će ona u kritici Marxa i marksizma ići do kraja, te govoriti čak o *gluhoći marksizma* kada se radi o konsekvencama koje su se pojavile zbog nevođenja računa o načinu na koji je pojam slobode trebao obuhvatiti ljudskost ženskog bića upravo tamo gdje je pojam slobode doveden u pitanje.

»Marksizam, kada hoće učiniti redukciju ženskog pitanja na klasno pitanje, problem emancipacije žena na problem emancipacije od privatnog vlasništva, ne uvida: a) da je i za Hegela ugrožavanje mog tijela veće ugrožavanje moje slobode, nego ugrožavanje privatnog vlasništva i b) da žene, koje su povijesno uznapredovale u svijesti o slobodi, svoje tijelo spoznaju kao predmet svoje slobode, a svako svoje tjelesno ugrožavanje premlaćivanjem, silovanjem, kontrolom plodnosti, verbalnim deliktima na žensko tijelo, na spol, smatraju atakom na svoju, u mišljenju zadobivenu slobodu... Pri tome još je za naglasiti da je povreda tijela, koja je gora od povrede privatnog vlasništva u Hegela, već napredovanje u slobodi koja onemogućava ropstvo. Gluhoća marksizma za sve ove delikte protiv slobode u napadu na tijelo, kao i ignoriranje ovih problema kao da oni spadaju u žensku opsjednutost seksualnošću, u trivijalnost (...) navodi dio feminističkog pokreta (...) da negira utemeljenje ženske emancipacije u marksizmu.« (Despot, 1987: 128)

Naravno, nezamislivo je da ovakav tekst nađemo u autora *Praxisova* kruga. Govoreći o *gluhoći marksizma* (ali na način kritike koja uspijeva iz njega profitirati, te pomoću njega dovesti njegovu misao do vrhunca upravo njegovih konsekvenci), ona ne negira njegovo povijesno značenje, njegove velike povijesne vrijednosti, ona ga ne poništava, niti ignorira, niti baca u »ropotarnicu povijesti« (poput nekih današnjih ignoranata, koji su jedva dočekali postupati s njim kao s »krepanim psom« – dakako, ovdje asociram na Marxovu pri-

mjedbu o svojedobnom odnosu prema Hegelu), nego ga u bitnom označava kao misao koja je već sustigla samu sebe i koja u vlastitim intencijama, postajući nedorečena, traži nova nadilaženja. Blaženka Despot će na mnogim mjestima svog kritičkog čitanja Hegela i Marxa uvidjeti mnoge prednosti jednog nad drugim, kao i nedostatke, granice i prazne »samorazumljivosti«. Tako marksizam, primjerice, nije, upravo zbog konsekvenci što ih možemo pratiti u prethodno navedenom primjeru, od feminističkog pokreta, pokreta za emancipaciju žena, prihvaćen kao utemeljenje, kao filozofija slobode, nego naprotiv, negiran je kao objektivistički i ekonomistički pogled u kojem feminizam nije imao što tražiti. Zato uvidi Blaženke Despot, poput ovog, doprinose rasvjetljavanju povijesnog dometa utjecaja marksizma na našu suvremenost, dajući pravo mjesto svim njegovim povijesnim značenjima.

Nakon objavljivanja svojih tekstova krajem sedamdesetih, a posebno osamdesetih godina prošlog vijeka, Blaženka Despot se sasvim odvojila od svojih filozofskih suvremenika, postajući potpuno samosvojna filozofska figura tog vremena. Ona progovara najprije o *feminizmu*, zalažući se za filozofski status njegova predmeta i, kako smo vidjeli, još i više od toga – za utemeljenje *marksističkog feminizma*, što *Praxisovu* krugu ni na koji način, ni kod kojeg autora, a niti u drugim našim filozofskim krugovima, nije bilo podnošljivo čuti, a kamoli prihvatljivo za raspravu. Ona više ne može pripadati tom krugu, niti je on može slijediti. Kasnije, osamdesetih i devedesetih, u svojoj posljednjoj knjizi (*New age i Moderna*, 1995.) ona će svojoj filozofijskoj analitici pridodati još jedan predmet, još jedan izazov: *new age* kao potragu za novim razumijevanjem cjeline čovjeka i svijeta. *Praxisov* krug je prema oba izazova ostao zatvoren, pače i rigidan, čak i prema nekim beznačajnijim istupima koji su se zalagali za prikaz ezoteričnih pravaca – neprijateljski odbojan. Iako je svijet već postao impregniran utjecajima *new-ageovske* pojave, iako je i feminizam, prerastavši iz pokreta u teoriju, svijetu predstavio svoje velike i već proslavljene i priznate filozofske autorice (ne računajući ovdje klasičnu Simone de Beauvoir, radi se o slijedu značajnih imena kao što su Luce Irigaray, Mary Daly, Julija Kristeva, Hélène Cixous, Carol Pateman, Judith Butler, Rosi Braidotti, Martha C. Nussbaum, itd.) – *Praxis*, napokon, pred kraj svog djelovanja ostaje zatvoren za nove »svjetske priče« koje više i ne slijedi, koje ostaju izvan vidokruga njegova napora da iz pozitivne kritike Marxovih tekstova izvuče samo onaj smisao koji ih je unutar njih samih opravdavao, a koji u krizi našeg vremena više nije mogao dati odgovore prevladavanja. Naravno da se u tome i sam počeo ograničavati, unatoč uvjerenju da doprinosi »stvaralačkom marksizmu«, koji je obogaćen kritikom društvenih odnosa i društvenog stanja trebao pokazati svoju prednost pred drugim društvenim teorijama i drugim filozofskim orijentacijama. Međutim, *Praxis* je na kraju zapao u onu vrstu »marksologije« koja je tražila potvrdu same sebe u tumačenjima autentičnih izvora i takoreći svega što je u tom opusu bilo napisano, a što, dakako, nije bilo uvijek dosljedno i nije moglo odgovoriti na specifična pitanja suvremenosti, pogotovo ne kategorijalnim okvirom koji njoj nikako više nije bio sukladan (»proletarijat«, »klasna borba«, »svjetska revolucija« i sl.). Osim toga, kritike marksizma već su se naveliko pojavile, naročito one koje su se odnosile na ono što on nije mogao predvidjeti i obuhvatiti, na ono što je u našem dobu postalo neprimjerenim pojmovanjem (poput »klasna borba«, »re-

3

U određenoj mjeri, iznimku predstavlja Vanja Sutlić, ali to kod njega nije uvijek izrazita tendencija. On se također u mnogo čemu razliku-

je i udaljava od *Praxisova* kruga, ali u tu temu ovdje ne mogu ulaziti.

volucija«, itd.), kao i na ono što se odnosilo na idealiziranu sliku proletarijata (o čemu je već krajem šezdesetih pisao A. Gorz), pojam revolucije i njezina terora, koji je poništavao humanističke vrijednosti socijalizma i komunizma (a o čemu već postoje bezbrojni kritički tekstovi čitave plejade suvremenih marksista i teoretičara), itd. Sada se nije više radilo samo o staljinizmu, nego o pitanjima je li ga jedan lenjinizam već omogućio, kako se odnositi spram povijesno-moralne odgovornosti prema zločinima u ime socijal-komunizma, optužbama za njih, a da ne govorimo o kasnijim zbivanjima pada socijalizma i potpunog rasapa njegova sustava u čitavom svijetu. No, prije toga, ionako je *Praxis* prestao djelovati, pa zapravo pomalo i sam odlaziti iz suvremenosti, nakon što je svoju povijesnu zadaću izvršio na najuzvišeniji i filozofski najpotpuniji način.

Blaženka Despot mnogo je prije sasvim iskoračila iz svoga vremena i svog filozofskog okruženja, pa je odgovor na pitanje što je nju toliko razlikovalo od *Praxisa* vrlo jednostavan: zalaganje za *marksistički feminizam* (ili feministički marksizam) i *new-age*.

U knjizi koju sam spomenula, a za koju držim da je suma njezina djela, u tekstu znakovita naslova »Što žene imenuju muškim mišljenjem« (Despot, 2004: 137–163), ona će napisati:

»Ženskom pitanju se osporava rang teorijskog problema (...) upravo misaonom konstrukcijom da je dijalektičko spekulativna metoda filozofije slobode ukinula spolnost (i mušku i žensku) uspostavljanjem osobe kao subjekta. Stoga moramo još analizirati dijalektičko-spekulativnu metodu filozofije slobode i na njoj osvještati modernitet da bismo ukazali na razliku ukidanja spola žene i muškarca u tom moralitetu, na konstrukciju jednakosti, koju žene imenuju muškim mišljenjem.« (Despot, 2004: 152)

Njezin iskorak iz vlastita vremena, iz filozofskog kruga koji je dominirao intelektualnom scenom njezina doba, u sasvim drukčiji tematski okvir, a na temeljnim zasadama marksističkog humanizma, obogatit će hrvatsku filozofsku misao veoma značajnim prodorima zbog kojih ona staje uz bok svjetskih imena koja promišljaju nove zadaće filozofskog angažmana. Ujedno se pokazuje kako su Marx i marksizam ona baština na kojoj treba upravo na njezin način raditi strpljivim i brižnim trudom oko onoga što je u njemu do danas, a sigurno i ubuduće, ostalo najvrednijim za povijesno shvaćanje i prevladavanje naših prijepora koji traju, a kojima je filozofija slobode dala tako snažne poticaje i tako neizbrisive pečate.

Literatura

Bosanac, Gordana: *Utopija i inauguralni paradoks*, KruZak, Zagreb 2005.

Čačinović, Nadežda: *Žene i filozofija*, Centar za ženske studije, Zagreb 2006.

Despot, Blaženka: *Žensko pitanje i socijalističko samoupravljanje*, CKD, Zagreb 1987.

Despot, Blaženka: *Izabrana djela Blaženke Despot*, ur. Gordana Bosanac, Institut za društvena istraživanja – Ženska infoteka, Zagreb 2004.

Despot, Blaženka: »Marksistička teorija/praksa i feministički pokreti«, *Filozofska istraživanja* 16 (1/2008), str. 5–15.

Furet, François: *Prošlost jedne iluzije: ogled o komunističkoj ideji u XX. stoljeću* (prijevod: Radmila Zdjelar i Gordana V. Popović), Politička kultura, Zagreb 1997.

Gorz, André: *Tegobni socijalizam* (prijevod: Sonja Knežević), CDD SSOH, Varaždin 1967.

Gorz, André: *Zbogom proletarijatu. S one strane socijalizma i drugi ogledi* (prijevod: Darko Tretinjak i dr., predgovor: Rade Kalanj), Globus, Zagreb 1983.

Kojève, Alexandre: *Kako čitati Hegela* (prijevod i pogovor: Anđelko Habazin), Veselin Masleša, Sarajevo 1964.

Kukoč, Mislav: *Kritika eshatologijskog uma. Problem otuđenja i hrvatska filozofija prakse*, KruZak, Zagreb 1998.

Lefort, Claude: *Prijepor o komunizmu* (prijevod: Radmila Zdjelar, pogovor: Rade Kalanj), Politička kultura, Zagreb 2000.

Paić, Ivo: *Ruža i križ. Oglеди o ideologijskom usmrćivanju jezika i čovjeka*, Alinea, Zagreb 1991.

Gordana Bosanac

**The Place and Significance of Blaženka Despot
in Contemporary Croatian Philosophy**

Abstract

Blaženka Despot should be regarded as an extraordinary person among all Praxis's contemporaries, because she was concerned with the same themes, although she did not belong to the group, neither formally nor conceptually. She, like the philosophers closely associated with Praxis (where she used to publish occasionally), harshly and without pity criticizes the so called "socialist reality", but goes on even further to examine and rethink the conceptual foundations on which it is based, as well as its quality, range and truthfulness of the whole project. Therefore, Hegel and Marx lie in the very centre of her interest – the differences and similarities between them, and their limitations and insufficiencies regarding the historical context of our times. Putting effort into the philosophical analysis of social phenomena (in an anthropological-sociological discourse), she puts "socialist reality" and the ideas of its Marxist role-models side by side. Thus, she "re-reads Hegel", and thereby also unavoidably Marx, in the context completely neglected by both "socialist reality" and the entire history of ideas – in the context of humanistic emancipation of women. Opening that theoretic-philosophical field of investigation, Blaženka Despot follows the world trends in theory, including also dealing with the philosophy of feminism, where she left an indelible mark concerning her efforts to deepen the "philosophy of freedom" and to establish feminist philosophy in Croatia.

Key words

Blaženka Despot, significance, Praxis, "socialist reality", feminism, Croatian philosophy